

פרשת וישלח, מועדון דורות, פרשת שבוע, אקטואליות, ד"ר חזות גבריאאל
יעקב אבינו הקניין- היחס אל הקניין ביהדות, מקורות

1. בראשית פרק לב

- (ד) וישלח יעקב מלאכים לפניו אלעשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום :
(ה) ויצו אתם לאמר זה תאמרו לאדני לעשו זה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה :
(ו) ויהי ליל שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדני למצאחן בעיניך :
(ז) וישבו המלאכים אליעקב לאמר באנו אל אחיך אלעשו וגם הלך לקראתך וארבע מאות איש עמו :
(ח) ויירא יעקב מאד ויצר לו ולחץ את העם אשר איתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות :
(ט) ויאמר אסיבוא עשו אליהם מחנה האחת והכהו והנה המחנה הנשאר לפליטה :
(י) ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק יקוץ האמר אלי שוב לארצך ולמוצאתך ואיטיבה עמך :
(יא) קטנתי מפל החסדים ומפלה האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן והנה עתה הניתי לשני מחנות :
(יב) הצילני נא מיד אחי מיד עשו פירא אנכי אתו פריבוא והפני אם על בנים :

בראשית פרק לב

- (כג) ויקם בלילה הוא וישלח את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו ואת אחד עשר ילדיו ויעבר את מעבר זבך :
(כד) ויקחם ויעברם את הנחל ויעבר את אשר לו :
(כה) ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר :

2. רש"י בראשית פרק לב

- (כד) את אשר לו - הבהמות והמטלטלין, עשה עצמו כגשר, נוטל מכאן ומניח כאן :
(כה) ויותר יעקב - שכח פכים קטנים וחזר עליהם :

בראשית פרק לג

- (טו) ויאמר עשו אציגהנא עמך מרהעם אשר אתי ויאמר למה זה אמצאחן בעיני אדני :
(טז) וישב ביום ההוא עשו לדרך שעירה :
(יז) ויעקב נסע ספתה ויבו לו בית ולמקנהו עשה ספת עלכו קרא שם המקום ספות :
(יח) ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען בבאו מפדן ארם ויחן את פני העיר :
(יט) ויקו את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה :
(כ) ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל :

3. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לג עמוד ב

אזל הוא ובריה טשו בי מדרשא. כל יומא הוה מייתי להו דביתהו ריפתא וכוזא דמיא וכרכי. כי תקיף גזירתא, אמר ליה לבריה: נשים דעתן קלה עליהן, דילמא מצערי לה ומגליא לן. אזלו טשו במערתא. איתרחיש ניסא איברי להו חרובא ועינא דמיא. והוון משלחי מנייהו, והוון יתבי עד צוארייהו בחלא, כולי יומא גרסי, בעידן צלויי לבשו מיכסו ומצלו, והדר משלחי מנייהו כי היכי דלא ליבלו. איתבו תריסר שני במערתא. אתא אליהו וקם אפיתחא דמערתא, אמר: מאן לודעיה לבר יוחי דמית קיסר ובטיל גזרתיה? נפקו. חזו אינשי דקא כרבי זרעי, אמר: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה! כל מקום שנותנין עיניהן - מיד נשרף. יצתה בת קול ואמרה להם: להחריב עולמי יצאתם? חזרו למערתכם! הדור אזול. איתבו תריסר ירחי שתא. אמרי: משפט רשעים בגיהנם - שנים עשר חדש. יצתה בת קול ואמרה: צאו ממערתכם! נפקו, כל היכא דהוה מחי רבי אלעזר - הוה מסי רבי שמעון. אמר לו: בני, די לעולם אני ואתה. בהדי פניא דמעלי שבתא חזו ההוא סבא דהוה נקיט תרי מדאני אסא, ורהיט בין השמשות. אמרו ליה: הני למה לך? - אמר להו: לכבוד שבת. - ותיסגי לך בחד? - חד כנגד זכור, וחד כנגד שמור. - אמר ליה לבריה: חזי כמה חביבין מצות על ישראל! יתיב דעתייהו. שמע רבי פנחס בן יאיר חתניה ונפק לאפיה, עייליה לבי בניה הוה קא אריך ליה לבישריה, חזי דהוה ביה פילי בגופיה, הוה קא בכי, וקא נתרו דמעת עיניה וקמצוחא ליה. אמר לו: אוי לי שראיתך בכך! - אמר לו: אשריך שראיתני בכך, שאילמלא לא ראיתני בכך - לא מצאת בי כך. דמעיקרא כי הוה מקשי רבי שמעון בן יוחי קושיא - הוה מפרק ליה רבי פנחס בן יאיר תריסר פירוקי, לסוף כי הוה מקשי רבי פנחס בן יאיר קושיא - הוה מפרק ליה רבי שמעון בן יוחי עשרין וארבעה פירוקי.

אמר: הואיל ואיתרחיש ניסא - איזיל אתקין מילתא, דכתיב ויבא יעקב שלם ואמר רב: שלם בגופו, שלם בממונו, שלם בתורתו. ויחן את פני העיר אמר רב: מטבע תיקן להם, ושמואל אמר: שווקים תיקן להם, ורבי יוחנן אמר: מרחצאות תיקן להם. אמר: איכא מילתא דבעי לתקוני? - אמרו ליה: איכא דוכתא דאית ביה ספק טומאה, ...

4. מהי השיטה הכלכלית היהודית? האם יש כזו? הייתי מתאר אותה כ"קפיטליזם עם מצפון". התורה מעודדת יוזמה חופשית ובכך היא ללא ספק קפיטליסטית. אולם זהו קפיטליזם מוגבל, ובוודאי קפיטליזם מתחשב. ווינסטון צ'רצ'יל אמר פעם, "המידה המגונה של הקפיטליזם היא החלוקה הבלתי שווה של הברכות. המידה המגונה של הקומוניזם היא החלוקה השווה של המצוקות"

לפיכך היהדות הביאה לנו שיטת שוק חופשי, שבה חלוקת הברכות לא הושארה ליד המקרה או למשאלות-לב בלבד, אלא נעשתה משהו מחייב. שמיטה, שנת השבתון לאדמה, תוכננה לאפשר לאדמה לנוח ולהתחדש. שש שנים נעבוד את האדמה, אך בשנה השביעית היא תנוח כשדה לא זרוע. אסור לנטוע או לגזום וכל עבודה חקלאית אחרת בשנה השביעית, ומה שגדל מעצמו מהווה הפקר וכל אחד יכול לקחתו. הבעלים יכולים לקחת חלק מן היבול, אך כך יכולים לעשות גם העובדים, החברים והשכנים. בשנה השביעית, לבעל הבית אין זכות על הקרקע וגידולה יותר מאשר לכל זר. במשך שש שנים אתה הבעלים על הקרקע, אך בשנה השביעית אין לך זכויות מיוחדות. כך מביאה לנו היהדות שיטה כלכלית המתפארת בטוב שבשני העולמות - היתרונות של שוק חופשי בלתי כבול, המאפשר חופש ביטוי והצלחה באופן יחסי להשקעה בעבודה, ללא החסרונות של תאוות הבצע הקולקטיבית.

אם האדמה שייכת לקב"ה, אז אין לנו בלעדיות עליה. השם מרעיף את ברכותיו עלינו, אך זהו בתנאי שנתחלק בהן. בלי חוקי התורה, הקפיטליזם נכשל. אמביציה משולחת רסן והתאוה לכסף וכוח מובילים למונופולים וגושים מלוכדים שלא משאירים מקום לאנשים פרטיים להצליח ולהתפרנס, ומרחיבים את הפער בין אלה שיש להם לבין אלה שאין להם. שנת השבתון היא אחד מאמצעי הבלימה והאיזון ששומר את הקפיטליזם שלנו ככשר ומיטיב. זוהי רק דוגמה אחת מני רבות של ה"קפיטליזם עם מצפון" היהודי. התורה הכתיבה מחויבויות חוקיות רבות כלפי העניים בחברה - לא משהו הנתון לבחירה, אפילו לא המלצות של חסד, אלא תרומות לעניים שהן בגדר חובה. 'מעשר' של 10 אחוז או השארת שיבולים בפינות לא מלוקטות בשדה עבור העניים הם חלק מאותה שיטה של "קפיטליזם רחום"

5. תפיסת ההלכה את מושג הבעלות (כמו גם את שאר החלויות המשפטיות-הלכתיות) אינה מתמצה בזכויות שהיא מקנה לבעלים בממונו. ביסוד הזכויות הללו עומד יחס מטפיזי, עובדתי, שקיומן של הזכויות יונק ממנו. עמדתו על כך שלפעמים היחס המטפיזי מופיע ללא הזכויות שבדרך כלל נגזרות ממנו, אך לעולם לא מופיעות הזכויות הממוניות ללא יחס בעלות מטפיזי בבסיסן.

הקשר המטפיזי בין האדם לבין ממונו הופך את הממון לפריפריה של הבעלים. עמדתו שם על כך שלקשר הזה יש השלכות הלכתיות נוספות, מעבר לזכויות שהוא נותן לבעלים בממונו: מצוות שביתת בהמתו, החובה לשלם על נזקים שהבהמה עושה, פסולו של האדם להעיד על בהמתו ועוד.